

BARTHA CSILLA

Erdélyi menekültek magyar nyelvi viszontagságai

1988 óta alig találkozhattunk olyan napilappal, folyóirattal, rádiós és televíziós hírösszefoglalóval, amely valamilyen formában ne foglalkozott volna az erdélyi menekültekkel.¹ A szekundér irodalomból is könyvtárnyi anyagot gyűjthettünk össze, melyek riportok, élettörténetek, tragikus menekülésekről szóló elbeszélések formájában sokkolták és „tudósították” a magyarországi közvéleményt. Ennek következtében az emberek nagy része úgy érezte, kellőképpen tájékozott az „ügyben”, messzemenően átérzi a frissen érkezettek problémáit. S valóban, sokan próbáltak a menekülteknek valamilyen formában (pénzsegély, lakás, élelmiszer, munkahelyteremtés stb.) segítséget nyújtani.

Az első nagyobb menekülthullámok² érkezése óta több mint két esztendő telt el, mégis alig tudunk valamit arról, hogyan sikerült beilleszkedniük a magyarországi társadalomba.

A Társadalomkutatási Informatikai Egyesülés (TÁRKI) 1988–89-ben az állami tárcaközi bizottság megbízásából vizsgálta a Magyarországra érkezett erdélyi menekülteket. Részletes jelentéseket olvashatunk életkori, nembeli, foglalkozási, iskolázottsági, vallási stb. összetételükről, nemzeti identitástudatukról³. A letelepedés utáni időszakban pedig elemezték a megváltozott településtípusokat és a lakáshelyzetet, munkájuk és életszínvonaluk változásait. Összességében azt tapasztalhatjuk, hogy a vezető értelmiséget és az egyéb szellemi kategóriákat kivéve a menekültek nagy része immobil vagy lefelé mobil.

A szociológiai felmérésekből is kitűnik, hogy a menekültek beilleszkedési nehézségekkel küzdenek a munkahelyen, az iskolában, a lakóhelyi kisközösségekben egyaránt. Most egy olyan jelenségről szeretnék szólni, ami az előzőeket át meg átszövi, sőt olykor okozója is azoknak: a **kommunikációs kudarcokra** gondolok, amelyek közvetlenül az érkezés után, de később is kísérték a menekültek mindennapi nyelvi kontaktusait. Azok a helyzetek értendők ez alatt, amikor egy erdélyi magyar menekült és egy magyarországi magyar társalgásában olyan nyelvhasználati formák kerülnek felszínre, melyek az egyik fél számára félreérthetők, netán érthetetlenek. A jelenség kétirányú, hiszen mindkét kommunikációs partner megnyilatkozásai tartalmazhatnak ilyen locusokat.

A kommunikációs kudarcok nem kizárólag az erdélyi magyar–magyarországi magyar típusú beszélgetéseket jellemezhetik: hasonló lehet a kimenetele például egy budapesti és egy debreceni vagy egy kis faluból származó és egy városi ember társalgásának is. Mégis a tapasztalatok azt mutatják, hogy az utóbbi esetben lényegesen ritkábban jelentkeznek efféle zavarok egyrészt az azonos társadalmi-gazdasági-politikai háttér, másrészt pedig az egynyelvű nyelvi közeg miatt. Az okok között igen nagy súllyal szerepel a magyarországi sztenderdet követő tömegkommunikáció is. Arról, hogy miért éppen a menekültek kerülnek gyakrabban olyan helyzetekbe, amelyek kommunikációs kudarcokat szülnek, a későbbiekben még szó lesz.

Az ilyen szituációk nyelvhasználati különbségei származhatnak nyelvjárási, regionális jelenségekből, vagy egy másik nyelvből – jelen esetben a románból – vett kölcsönszavakat jelenthetik, de sokkal többet is annál. Szemléletes példa található erre a magyarországi beszélő szemszögéből nézve Csupor Tibor: Mikor Csíkból elindultam című könyvében:

„*Férji jogon tagja lettem egy bukovinai székely családnak, s csak az idegenkedés berzenkedett bennem, míg teltek a kényszerű ismerkedés napjai. Fönnakadt agyam rekeszében a szíves kínálás: - Tessék, egyen tehéntúrót... - Tehéntúrót? Mi a túrónak hangsúlyozzák, hogy tehéntől való? Dunántúli tapasztalataimban úgy élt: a túró az túró. Tehéntúró. Csak később értettem meg, Bukovinában ez éppen fordítva van. Az esztenából hozott, ünnepekre elrakott juhtúró „a túró”, megkülönböztetett név csak a tehéntejből szikkasztottnak jár.*”

(Csupor Tibor. Mikor Csíkból elindultam. 15. lap. Szépirodalmi, 1987.)

Az előbbi idézet székely szereplője egy Magyarországra telepített bukovinai székely faluban él – viszonylag homogén közösségben – évtizedek óta. Várható, hogy a magyarországi sztenderd *túró* szava helyett továbbra is *a tehéntúrót* fogja használni. Sokkal összetettebb a helyzet az erdélyi menekültek esetében:

Egy tizenhárom éves erdélyi fiút nem sokkal érkezésük után édesanyja elküldött a boltba, hogy vegyen valami levesbe valót. A fiú hosszú percekig kereste a zacskókon, dobozokon a „*Laska*” feliratot, hiába. Ezután kérte a fiatal eladónő segítségét, aki értetlenül nézett a gyerekre. A fiú dolgavégezetlen, szégyenkezve tért haza, s megállapította, hogy Magyarországon nem használnak az emberek laskát. Édesanyja, aki előzőleg többször járt Magyarországon, egy hosszabb magyarázat után visszaküldte fiát az üzletbe, aki örökre megtanulta, hogy Budapesten *a laska* helyett *levestésztát/tésztát* mondanak, a *tészta* helyett pedig *süteményt*. Ezután otthonán kívül nem fog levestészta helyett laskát használni, mint ahogy más menekültek sem vesznek többé a piacon *murkot* ('répát'), *paszulyt* ('babot'), de *vinettát* ('padlizsánt') sem.

Sok egyéb nyelvi jelenséggel együtt az előbbieket – a sztenderdtől való különbözőségük miatt – stigmatizálódhattak, mint ahogy stigmatizált a magyarban az inessivusi *-ban* helyén az illativusi *-ba* használata (pl. Tegnap voltam a színház*ba*.); *a tudnák/látnák*-féle alakok; a suksükölés; az ikes igék egyes szám első személyű iktelen ragozása stb. Tény, hogy ezeket a magyarban végbemenő tényleges változásokat nyelvi hibáknak szokták bélyegezni, s a velük szemben tanúsított intoleranciát mi sem bizonyítja jobban, mint hogy még parlamenti felszólalásban is helyet kapott:

„*Ha már azzal foglalkozunk, hogy a magyar kultúra szószólójaként próbáljuk magunkat ráerőltetni a népre, akkor még valamit el kell mondani. A doktorátust szerzők közül abból derül ki, hogy ki a jogász vagy orvos, hogy ismeri-e a sorszámneveket. Elképesztő, hogy jogász képviselők azt mondják: 70 évi 5§ (6) bekezdés. Nem tudják, hogy ez 5. § hatodik bekezdése és 1970. évi törvény. Magyarul nem 5 bekezdésről tárgyalunk egyszerre, hanem az ötödikről. Ez értelmetlen is. Ez egy olyan hiba, amit valamikor az egyetemen elkövettek és minden jogász magával hozta a Házba. A szép magyar beszédért sok mindent lehet tenni. Én úgy voltam nevelve, hogy a körutat és a körözöttet rövid ö-vel kellett mondanom, a postát pedig rövid o-val. Így neveltek és erre érzékeny vagyok.*”

(Ráday Mihály képviselő az Országgyűlés őszi ülészakájának 9. ülésnapján, 1990. október 20-án)

Az erdélyi menekültek esetében paradox helyzet állt elő, hiszen ugyanez az intolerancia tapasztalható nyelvhasználatuk bizonyos jelenségeivel szemben is, ugyanakkor mindenki ismeri azt a magyarországi emberek által gyakran emlegetett – nem egészen nyelvi konnotációjú – mondást, mely szerint „Erdélyben beszélnek a legszebben magyarul”. Hogy elméletileg valóban él ez a sztereotípa, arra számtalan példát találtam:

„Sőt egykor talán majd elismerő főbólintással nyugtázzuk a másságot, mint ahogy ma úgy tartják, a kun ivadék vagy a székely magyarabb a magyarnál.” (Buvári Márta, Magyar Nemzet 1990. nov. 6.)

„A legszebben magyarul Erdélyben beszélnek..” (Tom Lantos, Nap TV, 1990. nov. 22.)

„Évszázadok óta tartózkodnak (sic!) magyarságukhoz, a nyelvükhöz... Erdélyben élnek a legjobb magyar emberek.” (Tom Lantos, MTV Hét, 1990. nov. 24.)

Egyetemi hallgatóim is töltették az „Ön szerint hol beszélnek a legszebben magyarul?” kérdést adatközlőiknek⁴, s az esetek nagy többségében – főleg az idősebb generációhoz tartozó és az értelmiségi megkérdezettek – első helyen az erdélyi magyar nyelvhasználatot említették:

„Nagyon szép ízes beszéd”

„A székely nyelv ősi”

„Ezeket nem érték olyan civilizációs hatások, mint a magyarországit”

„Helyenként archaikusabb”

„Igazán magyar”

„Bizonyos dolgokra más szavakat használnak” „Igényesebb” stb.

típusú válaszokat adtak. Ugyanakkor többen elismerték, hogy „azt, aki másképp beszél, nevetségesnek tekintjük”.

A továbbiakban azt szándékozom bemutatni, hogy az erdélyi magyar menekültek között kiknél mit jelent és miből következik ez a „másság”. S milyen nyelvi-szociális attitűdök mozgatják a menekülteket, hogy ezen észlelhető különbségek a magyarországi nyelvhasználati színtereken megszűnjenek.

Példáimat és észrevételeimet abból a vizsgálatból hozom, melyet 1988 óta végzek Budapesten és Békéscsabán az erdélyi menekültek körében. 25 adatközlővel készítettem interjút nem sokkal érkezésük után, mely felvételek egyik része egy irányított beszélgetés, másik része pedig egy nyelvhasználati és egy önértékelő kérdőív. Ezen interjúk célja az volt, hogy adatközlőim a beszélgetések során minél jobban közelítsenek saját természetes nyelvhasználatukhoz. A kérdőívben a választékos beszélgetést előidéző kérdésektől fokozatosan haladtunk a fesztelenebbek felé.

A labovi paradoxont, mely szerint a nyelvészeknek az kell vizsgálnia, hogy beszélnek az emberek, amikor nem figyelik őket,⁵ kérdőívemben nem a halálveszedelemre vonatkozó kérdésekkel igyekeztem feloldani, hanem az otthon hagyott családra utaló beszélgetéssel. Azt hiszem, ez nem szorul magyarázatra. Az is igaz azonban, hogy a „Hogyan érkezett Magyarországra?” kérdés ugyanazt a hatást váltotta ki a megkérdezettekben, mint a család, főleg ha az illető zöldhatáron⁶ érkezett. A tapasztalat azt mutatja, hogy erről a témáról szívesen és oldottan beszéltek.

A nyelvhasználati kérdésekre adott válaszokból nyomonkövethető: kivel, hol, mikor, milyen helyzetben, milyen tényezők hatására választották egy-egy szituációban a magyar, illetve a román nyelvet. A befolyásoló tényezők apropóján említek meg egy kedves példát: „Ön mi alapján dönti el egy idegen emberről, hogy tegezi vagy magázza?” kérdésemre 20 éves mezőgépész adatközlőm ezt válaszolta: „Csak akkor tegezem, ha *salapétában* ('munkaruhában') van. Különben azt mondom: maga. Ha nyakkendője van, akkor biztos.”

A beszélgetésekből minden olyan nyelvi adatot kódoltam, ami eltér a magyarországi sztenderd nyelvhasználatától. Céduláztam tehát a kódváltást, a kölesönzés különböző eseteit, interferencia-jelenségeket és természetesen a regionális jelenségeket⁷ is, hiszen azok is szerves részét képezik az egyes

kontaktusváltozatoknak: nem is beszélve arról, hogy a vizsgált adatok legnagyobb hányadát jelentik. (1. számú melléklet)

1. számú melléklet

<u>Regionális formák</u>	<u>Sztenderd formák</u>
<i>sporttanár</i>	tornatanár
<i>természetrajz</i>	környezetismeret
<i>tantárgyverseny</i>	tanulmányi verseny
<i>farmeres</i>	telepvezető
<i>egy-négy osztály</i>	alsó tagozat
<i>öt-nyolc</i>	felső tagozat
<i>kell beszéljek</i>	kell, hogy beszéljek
<i>kötelező végezzen</i>	kötelező elvégeznie
<i>beszéltem vele</i>	együtt jár valakivel
<i>kihozták az újságba</i>	lehozták/leközltek
<i>alacsony jegyeket</i>	rossz jegyeket stb.

Szókölcsönzések

<i>liceum</i>	('középiskola')
<i>agrári liceum</i>	('mezőgazdasági szakközépiskola')
<i>fluksza</i>	('futószalagra')
<i>bonokat</i>	('számlákat')
<i>média</i>	('jegy, átlag')
<i>kárpitta</i>	('bútorkárpit')
<i>rekondicionáló műhely</i>	('felújító/javító műhely')
<i>kazetafónt</i>	('magnetofont/magnót') stb.

Interencia-jelenségek

rája kellett tenni három sor vatta = a trebuit să pună trei rânduri de vată

negyven darab kellett csinálni = a trebuit să fac patruzeci de bucăți

23 agusztus = douăzeci și trei august

adtam egy telefont = I-am dat un telefon

A kutatás jelen stádiumában 1,5–2 év elteltével ismét interjúkat készítünk ugyanazon adatközlőkkel, megpróbálva a kódolt nyelvi adatokat valamilyen formájukban újra előhívni. A két vizsgálat eredményeinek összevetésével tehát azt kívánom megállapítani, hogy bizonyos magyarországi tartózkodás után, amikor már megoldódtak elhelyezkedési, letelepedési nehézségeik, megváltozott szociális háló mellett, a magyarországi tömegkommunikációs eszközök állandó hatásának is kitéve hogyan mozdulnak el a magyarországi sztenderd felé.

Egyik oldalról vizsgálendő tehát a regionalitások mozgása; vagyis a szűkebben értelmezett sztenderdizáció: az a folyamat, amikor a beszélő vagy beszélő közösség saját erdélyi normája felől közelít a magyarországi sztenderdhez; regionális nyelvi jelenségeit nyelvhasználatában felcseréli magyarországi sztenderdbeli megfelelőjükkel. Másik oldalról vizsgálnunk kell, mi történik a kölcsönzavakkal és az interferencia-jelenségekkel egy megváltozott egynyelvű anyanyelvi környezetben.

A kétnyelvűséggel összefüggő jelenségek kicserélődését és a folyamatot kísérő s befolyásoló szociológiai tényezőket, valamint azt, amikor a beszélő bizonyos szociológiai-pszichológiai motiváló erők hatására félsztenderd s nem sztenderd alakokat is átvesz – egy nagyobb halmazba, a nyelvi asszimiláció halmazába soroltam, ami egyrészt természetesen tartalmazza a sztenderdizációt is.

A kutatás még nem zárult le, így elhamarkodott lenne végkövetkeztetéseket levonnunk a jelenleg rendelkezésünkre álló – korántsem zárt korpusz ismeretében. Néhány észrevételt azonban tehetünk.

A 25 adatközlőből egy kétszer öt fős mintán vizsgáltam a fentebb példákkal is illusztrált jelenségeket. Mindegyik interjú anyagából kiválasztottam 30 percet, amikor az adatközlő a munkájáról és az iskoláról beszél. A két állandó érték tehát az idő és a téma volt. A kiválasztás egyetlen szempontja ebben az esetben az életkor⁸. Az első csoport a 14–20 éves korosztály, a második pedig a 35–40 év közötti generáció. A statisztikai eredmények és a táblázatok közlésétől most eltekintek.

Összességében a legnagyobb eltérést az interferencia-jelenségek esetében tapasztaltam: a fiatalok beszédében lényegesen gyakrabban fordulnak elő, mint a középkorúaknál. A szignifikáns különbség azzal is magyarázható, hogy az elad csoport tagjai az ún. kritikus periódus⁹ (pubertás) előtt sajátították el a román nyelvet, szemben a második csoporttal. Az pedig, hogy a kölcsönszavak aránya magasabb a román felnőtt korban tanultaknál, megegyezik amerikai magyar kétnyelvűségi vizsgálataim¹⁰ eredményeivel, ahol az első generáció tagjai jóval több kölcsönszót használtak, ugyanakkor kevesebbszer interferáltak magyar megnyilatkozásaikban, mint a második generáció, akik az angol nyelvet iskolában tanulták.

Egy másik érdekes összefüggés a kódolt nyelvi jelenségek és a nyelvhasználati szinterek nyelve¹¹ között mutatkozott: a) A regionalitás ott a legerősebb, ahol a nyelvhasználati szinterei kizárólag magyar nyelvűek, s a leggyengébb ott, ahol román. b) Minél kisebb a román megnyilatkozások száma, annál kevesebb kölcsönszót használnak magyar beszédükben. c) Az aktuális interferencia- jelenségek száma akkor a legmagasabb a magyar nyelvhasználatban, ha a beszélő megközelítőleg „tökéletesen” elsajátította a román nyelvet.

Az eddigiekben az érkezés idejének nyelvállapotáról, helyesebben annak egy szegmentumáról szóltam. De vajon mi várható az eltelt idő függvényében? Alábbi megjegyzéseimet maguk adatközlőim látszanak bizonyítani, hiszen az első felvétel óta eltelt 1,5–2 évben rendszeres kapcsolatot tartottam velük, s módomban volt a „résztvevő megfigyelő” szerepét játszani számtalan nyelvi és nem nyelvi szituációban.

Kiindulási pontjaim a következők:

1. van egy erdélyi sztenderd és annak regionális változatai; 2. főleg a fiatalabb generációk nyelvhasználatában a kétnyelvűségből adódó nyelvi jelenségek normatívák, bilingvis környezetükben az egész közösség által elfogadottak.

Nem szeretném a kétnyelvűség definícióit egy továbbit szaporítani. Annyi viszont megállapítható, mint azt az idézett példák is mutatják, hogy a 14–20 éves korosztály és a 35–40 év közötti generáció azon tagjai, akik felsőoktatási tanulmányaikat románul végezték, valamint a nagyobb, etnikailag vegyes települések munkahelyein dolgozók valamilyen mértékben kétnyelvűek. Magyarországra történő migrációjuk nyelvi megváltozásokat hozott:

1. **Kétnyelvű nyelvi környezetből egynyelvű-anyanyelvi környezetbe kerültek** a nyelvhasználat szinte minden területén: lakóhely, közvetlen környezet, munkahely, iskola, hivatal, vallás stb.

2. Az esetek nagy százalékában **megváltozott státuszuk**: sokszor alacsonyabb presztízssú munkakörökben dolgoznak, mint otthon.

3. **Nyelvhasználatuk, nyelvváltozatuk presztízsváltozása.**

Mit értek ez alatt? A kommunikációs kudarcok kapcsán már utaltam az erdélyiek nyelvvel kapcsolatos sztereotípiára. Ennek ellenére nemcsak a társadalom alsóbb rétegeiben érezték adatközlőim a velük, ennek következtében nyelvhasználatukkal szemben tanúsított intoleranciát. A szakirodalomban számos utalást találunk erre a többnyelvű társadalmakban valóban létező vagy csak a kisebbség által a többségi nyelvet beszélőknek tulajdonított attitűddel. A menekültek úgy érzik, hogy romániai magyar nyelvváltozatuk alacsonyabb presztízssú a magyarországihoz képest. Ezért gyakran fokozott erőfeszítéseket tesznek, hogy nyelvileg integrálódjanak az új közösségbe. Úgy érzik, ez lehet számukra a társadalmi-anyagi felemelkedés egyetlen útja. Anyanyelvi környezetéről lévén szó, meglepőnek tűnhet ez a megállapítás, de elég, ha a sztenderd és stigmatizált változatok (lásd fentebb) vagy a sztenderd és a nyelvjárások viszonyára gondolunk.

Az integrációra való törekvés az itt- tartózkodással arányosan különféle magatartásformákat implikál. A kétnyelvűséggel összefüggő jelenségek fokozatosan eltűnnek magyarországi nyelvhasználatukból, s a *kétnyelvű kommunikál kétnyelvűvel* alaphelyzet tartósan megváltozik: *kétnyelvű kommunikál egynyelvűvel* helyzetre. A kétnyelvű beszélő nyelvi produktumainak vizsgálatokor Grosjean is különbséget tesz a két szituáció között, hiszen az egynyelvűvel való kommunikációban a bilingvis beszélő tudatosan kerüli a másik nyelvi kódot – kivéve, ha bizonyos pszichikai körülmények mint fáradtság, idegesség stb. közrejátszanak.¹² Van tehát létjogosultsága e két kommunikációs helyzet elkülönítésének; egyelőre nekem csak az utóbbit sikerült vizsgálnom.

Rendkívül fontos mozgatóerő a menekült- státusz is, ami az egyén számára mindenképpen a presztízsvesztés és a frusztráció érzetével párosul. S mivel a menekült-státusz legérzékenyebb jele a „másképp beszélek, mint ők”; „nem tudok jól magyarul, mert román szavakat is használok”-effektus – adatközlőim efféle kijelentésekkel értékelték önmagukat az interjúban–: igyekeznek minél előbb feloldani ezt a gátlást, elsősorban a nyelvhasználatban. Az erdélyi regionális sztenderdhez közelített és bilingvis elemeket tartalmazó nyelvváltozatukat aktuálisan feladva próbálnak elmozdulni egyrészt a magyarországi sztenderd irányába (sztenderdizáció), másrészt a már említett mikroszociális motiváló erő (minél inkább integrálódnia kisközösségbe is) hatására asszimilálódni közveűen környezetükhöz, vagyis a magyarországi sztenderdtől eltérő, a sztenderd szempontjából stigmatizált változatokat is átvesznek (nyelvi asszimiláció). Egy konkrét példa az asszimilációs törekvésre: Egyik 14 éves adatközlőm családjával Szomoron, Zsámbéktól néhány kilométerre telepedett le, s naponta bejár egy budapesti iskolába. Amikor megkérdeztem tőle: mi a véleménye az itteniek beszédéről, megdöbbenve mondta, hogy Szomoron az emberek úgy beszélnek, hogy *a ember*, *a autó* stb.; ő illet otthon nem tapasztalt. Tehát határozottan elítélte ezt a formát. Másfél évvel később tanúja voltam egy beszélgetésnek, ami adatközlőm és egy szomori illető között zajlott, s az erdélyi fiú előszeretettel használta a korábban megbélyegzett változatot. Családi körben, iskolatársai között, de a velem való beszélgetésekben is kerülte. E példa a sztenderdizáció és az asszimiláció közötti különbséget is érzékelteti.

A nyelvész számára közhely, hogy nincsenek szép és kevésbé szép nyelvek, mutatis mutandis nyelvváltozatok sem. Dolgozatomban – szociolingvisztikai megközelítésben – egy olyan problémára kívántam felhívni a figyelmet, ami bizonyos szempontból jóval túlmutat a nyelvészet hatókörén. Egy jelenség, amelyre figyelni

kell, s ami további vizsgálódásokat igényel. Az a megállapítás azonban már most igazolódni látszik mind a menekültekre, mind a magyarországi beszélőkre, mely szerint „a nyelvvel szemben tanúsított magatartás implicit értékítélet a nyelv által fémjelzett csoportról, tevékenységről, és az összetartás vagy az erő társadalmi kapcsolatairól.”¹³

Jegyzetek

- 1 Az *erdélyi menekült* terminuson dolgozatomban az erdélyi magyar menekültek értendők, noha a sajtó és az ide vonatkozó szakirodalom sokszor a magyar, román stb. anyanyelvű áttelepültek összefoglaló nevéként használja. A menekült-fogalom legfőbb szociológiai jellemzője a *válsághelyzet*. „Ez két dolgot jelent:
–egyfelől a menekülés után nem rendelkeznek azokkal az eszközökkel, amelyek a mindennapi megélhetéshez szükségesek;
–másfelől közeljövőre vonatkozó terveik (ha vannak ilyenek) megvalósítására önmaguk nem képesek.” in: Sik Endre: „*Menekültekről és menekülthullámokról*”. *Előtanulmány. TÁRKI Gyorsjelentések 1.* Budapest, 1989. 1.
- 2 a TÁRKI-felmérések az első időszakra vonatkozóan körülbelül öt szakaszt különítenek el, s menekültnek szociológiai szempontból csak az 1988-ban és utána érkezőket tekintik. Vö. i. m. 4.
- 3 Érdemes megjegyezni, hogy a nemzeti identitás vizsgálatakor egy 1979-ben magyarországi populációban végzett kutatás eredményei azt mutatják, hogy a megkérdezett magyarországi adatközlők első helyen a magyar *anyanyelvű* (64%), második helyen pedig a *magyar állampolgárságú* (60%) szempontokat említették annak eldöntésére, hogy valaki magyar-e vagy sem; ezzel szemben az erdélyi menekültek a *származás, vérség*: „magyarnak születtem”, „szüleim magyarok”, „őseim magyarok” (80%), illetve a magyar *érzés*: „magyarnak tartom magam”, „magyarnak érzem magam”, „büszke vagyok magyarságomra” (27%) típusú meghatározásokat részesítették előnyben. Csak 26%-uk tartotta az anyanyelvet a nemzeti önmeghatározás legfontosabb szempontjának. Vö. Csepeli György: *Nemzeté tudat és érzésvilág Magyarországon a 70-es években*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Bp. 1984., valamint *Jelentés az erdélyi menekültekről*. Gyorsjelentések 3. TÁRKI. 1989. július.
- 4 Egy-egy hallgató 3 nyolc osztálynál kevesebbet, 3 nyolc osztályt, 3 középiskolát és 3 egyetemet, főiskolát végzett adatközlőnek tette fel ugyanazt a kérdést.
- 5 Vö. Labov, William: *Field methods of the Project on Linguistic Change and Variation*. John Baugh and Joel Sherzer, eds., *Language in Use: Readings in Sociolinguistics* 28-53. Prentice-Hall, 1984. Englewood Cliffs, N. J.
- 6 A *zöldhatár* kifejezést a „menekült-helyzet” terjesztette el a magyarországi nyelvhasználatban. Az erdélyiek kétféleképpen jutottak Magyarországra: Erdély belsőbb településeiről, a távolabbi részekről többnyire legálisan (útlevéllel) érkeztek, míg a határmenti területekről illegálisan (útlevél nélkül) szántásokon, csatornákon, mezőkön keresztül jöttek. A menekülés módja szociológiai szempontból is tanulságos, s néhány kivételtől eltekintve két nagy csoportra osztja az embereket: a legálisan érkezők általában hosszabb ideje tervezték az átjövételt, így pontosabb információkat gyűjtöttek; lassan felszámolták otthoni egzisztenciájukat, amiből sikerült néhány dolgot átmenekíteniük. Ezzel szemben az illegálisan jött emberek sokszor néhány nap, néhány óra alatt hozták meg döntésüket, ezért pszichikailag-anyagilag nem tudtak kellőképpen felkészülni. A magyarországi tartózkodás első időszakában sokkal kiszolgáltatottabbak voltak, mint az előző csoport tagjai.
- 7 A sztenderd magyartól való eltérések közül három nyelvi jelenség a kétnyelvű közeg eredménye. A *kódváltás* egyszerűsítve azt jelenti, hogy a kétnyelvű beszélő ugyanazon megnyilatkozáson belül az egyik nyelvi kódról áttér a másikra. A *lexikai kölcsönzés* során pedig bizonyos lexikai elemeket vesz át a másik nyelvből, amelyek fonetikailag/fonológiailag, szintaktikailag stb. többé-kevésbé integrálódnak az átvevő nyelvbe. Az *interferencia* (átfedés) esetében integrálódástól nincs szó. A *regionális jelenségek* azok a nyelvi alakulatok, amelyek a sztenderd magyarban nem vagy másképp élnek, s az adott közösség nyelvhasználatára jellemzőek. (Ide sorolhatók s nyelvjárási jelenségek is.)
- 8 Véletlen egybeesés csupán, hogy a két csoport az iskolázottság fokában is különbözik. Míg az első csoport tagjai alsó és középiskolát, addig a második csoport adatközlői mind egyetemet, főiskolát végeztek.
- 9 Vö. Brown, H. Douglas: *Principles of Language Learning and Teaching*. Prentice-Hall. 1980. Englewood Cliffs, N. J.

- 10 1987-ben Detroitban végeztem terepmunkát, ahol a magyar kolónia három fő rétegének nyelvhasználatát vizsgáltam. Az első generáció alatt itt az öregamerikások értendők, akik század 10-es–20-as éveiben vándoroltak ki Magyarországról.
- 11 A magyar nyelvhasználat szinterei lehetnek az otthon, közvetlen környezet, iskola, munkahely, egyház stb. Ezenkívül figyelembe vettem, hogy az illető melyik nyelven olvasott rendszeresen könyveket, napilapokat, folyóiratokat. Ezen szempontok alapján három csoportot különítettem el:
- a) Az előbbi szintereken kizárólag a magyar nyelvet használta adatközlőm.
  - b) Egyenlő arányban használta a magyar, illetve a román nyelvet.
  - c) Az említett helyeken csak románul beszélt.
- 12 Vő. Grosjean, François: *Life with Two Languages: An Introduction to Bilingualism*. Harvard University Press, Cambridge, 1982.
- 13 Gal, Susan: . Kódváltás és öntudat az európai periférián. Kézirat. 9.1988.

CSILLA BARTHA

The Linguistic Trauma of Hungarian Refugees from Transylvania

The article deals with the linguistic trauma which Hungarian refugees from Transylvania, Rumania have to face in their everyday communication and social interaction in Hungary.

The sociolinguistic interviews analysed were recorded after the first migration waves to Hungary (1988) in Budapest and in Békéscsaba. The differences between Transylvanian refugee's Hungarian (TH) and standard Hungarian (SH) are manifest in the use of Rumanian loanwords, various interference phenomena and Hungarian regionalisms current in Transylvania.

Despite the widely held stereotype in Hungary that the purest Hungarian is spoken in Transylvania, refugees often reported on linguistic intolerance by the metropolitan Hungarian language community.

It appears that the refugees' trauma can be explained by two major factors: (1) TH with bilingual and regional features is stigmatised by the monolingual community, and (2) refugees tend to have a lower socio-economic status.

Conclusion: Refugees strive to integrate into the Hungarian 'society as best they can, and part of the integration is a rapid linguistic assimilation to the speech patterns in Hungary.